

ATITUDINEA ROMÂNILOR FAȚĂ DE SĂRBĂTORILE RELIGIOASE. VIZIUNEA CĂLĂTORILOR STRĂINI DIN SECOLELE XVII-XVIII

Carmen Alexandrache*

ATTITUDE OF ROMANIANS TOWARDS RELIGIOUS HOLIDAYS. VISION OF FOREIGN TRAVELERS OF XVIITH – XVIIITH CENTURIES

Rezumat. *Trăirea sarbatorilor religioase de către români a constituit o atracție pentru călătorii străini, datorită formelor sale de manifestare. În viața societății românești extracarpatică din secolele XVII-XVIII, participarea la celebrarea zilelor însemnate din calendarul creștin-ortodox a demonstrat nu numai evlavia românilor, ci și impactul social-politic pe care aceasta îl avea asupra comunității. Cu ajutorul relatărilor călătorilor străini, pe care le-am preluat totuși cu rezerve, am încercat să ducem accentul, de pe sentimentul religios, pe importanța socială a sărbătorilor religioase.*

Cuvinte cheie: *Mentalitate, practici religioase, alteritate, autoritate, public, comunitate.*

Abstract. *The Romanian celebration of religious holidays was an attraction for foreign travelers due to its forms of manifestation. In the extra-Carpathian Romanian society of the 17th and the 18th centuries, the participation at the celebration of the Orthodox Christian calendar has significance not only the piety of Romanians but the socio-political impact which it had on this community also. With the help offered by the notes of the foreign travelers, which we take over with reserve, we tried reconsider our focus from the religious feeling over the social importance of the religious holidays.*

* Assistant, University „Dunărea de Jos” of Galati - The Teacher Training Department, Carmen.Enache@ugal.ro

Keywords: *Mentality, religious practices, otherness, authority, public and community.*

Întâlnirea cu *cealaltă perspectivă*, aparținătoare *Altuia, Diferitului*, a devenit deja o manieră obișnuită de descoperire, întărire sau verificare a elementelor care alcătuiesc profilul identitar al unei comunități. Confruntarea acestor „*priviri*” are efecte atitudinale și comportamentale, încurajează căutarea de Sine, dar și „descifrarea” *Celuilalt* cu care se va iniția, or se va dezvolta / înceta comunicarea, „dialogul” interetnic. De multe ori, căutarea *Celuilalt* a reprezentat doar concretizarea curiozității, a nevoii de senzațional, de fabulos sau de apreciere a diferențelor, care ajung să-l definească în raport cu *Privitorul*. Situația aceasta era cu atât mai evidentă cu cât și diferențele culturale s-au adâncit pe fondul necunoașterii specificității de natură etnică, precum și al gustului timpului pentru astfel de aspecte.

Creionarea formelor de manifestare a raportului identitate-alteritate este o modalitate de analiză istorică, pe care o considerăm utilă și în înțelegerea însemnărilor călătorilor străini referitoare la unele detalii legate de mentalul religios al societății românești premoderne din spațiul extracarpatic. Printre aceste detalii, felul românilor de a trăi sărbătorile religioase a ocupat un loc distinct în „literatura memorialistică” a celor care au trecut sau au locuit un timp prin Țările Române în secolul XVII-XVIII. Așadar, analiza relatărilor călătorilor străini referitoare la acest segment de viață românească, sperăm noi, va ajuta la încadrarea corectă a celor „observate”, departe de clișeele mentale care au influențat (non)purtarea dialogului interetnic.

Definită ca ziua liturgică pe care Biserica a închinat-o persoanelor sfinte și faptelor importante din istoria creștinismului, sărbătoarea religioasă a avut și semnificația unei *lecții de religie*, în care se învățau și se repetau noțiuni legate de istoria Bisericii și de rânduiala vieții creștine, dar se exersau și conduitele moral-religioase. În același timp, sărbătoarea a căpătat și un rol social, având forța de a mobiliza comunitatea și de a întări coeziunea dintre membrii săi.

Pentru un privitor străin, înțelesurile acestei zile nu i se pot dezvălui cu ușurință, de aceea exterioritatea ei a reținut mai mult atenția acestuia, mai ales că sărbătoarea a devenit un bun prilej pentru afișarea puterii politice și a deosebirilor sociale. Așadar, celebrarea de către români a zilelor importante din calendarul creștin-ortodox a fost prezentată de către călătorii străini prin prisma trăsăturilor etnice, a raporturilor social-politice, dar și a conduitei și conștiinței creștine.

Referirile la atmosfera și ritualul desfășurării marilor sărbători creștine nu s-au diferențiat prea mult între ele, posibil mai degrabă datorită importanței acordată de români respectării ceremonialului religios, decât imaginilor clișeu prezente în scrierile călătorilor străini. În continuare, vom prezenta viziunea călătorilor străini referitoare la trăirea sărbătorii religioase de către români, încercând, în același timp, și o sumară interpretare a acesteia.

Sărbătorile religioase ale românilor din acel timp istoric au fost destul de multe, dacă ne raportăm la numărul sfinților patroni ai lăcașurilor de cult, ori la onomastica menționată în actele judiciare încheiate, precum și la notițele călătorilor străini¹.

Se poate remarca faptul că, menționările călătorilor străini din secolul XVII-XVIII s-au oprit prioritar asupra Sărbătorilor Maicii Domnului și sfinților prăznuiți de întreaga creștinătate². Dintre acestea, doar prăznuirile însoțite de obiceiuri bisericesti și practici social-religioase desfășurate în prezența unui public numeros au fost menționate de către aceștia. De asemenea, se pare că la nivelul pietății populare, în fiecare zi de vineri era venerată Sfânta Vineri; Marco Bandini a notat că românii „socotesc că fiecare zi în parte din toată săptămâna este o sfântă sau un sfânt”, așa cum este cazul Sfintei Vineri, pe care foarte mulți dintre aceștia o cinstesc în mod exagerat (chiar „cerșetorii primesc pomeni generoase în cinstea ei”), ajungând să creadă, „în orbirea lor” că „e mai mic răul să-l superi pe Dumnezeu, decât pe sfânta Vineri”³.

Sărbătorile religioase au avut în viața românilor și un rol social, amănunt reliefat, din păcate în mod prea puțin detaliat, de călătorii străini. Marco Bandini a remarcat faptul că, în zilele de sărbătoare și de duminică, domnii nu organizau divanuri de judecată și deci, „nu se ține judecata”⁴. De asemenea, aceste zile au devenit și repere temporale, în funcție de care se desfășura viața productivă, se fixau termene de judecată sau de plată a obligațiilor financiare, de achitare a datoriilor ori a împrumuturilor contractate. Să amintim doar relatarea lui Anton Maria del Chiaro,

¹ Pentru călătorul străin De La Croix, modul românesc de a prăznuși o sărbătoare religioasă a fost determinat de gradul de toleranță religioasă al cârmuitorului politic, care, la rândul său era influențat de raporturile stabilite cu Poarta: „se serbează mult mai solemn în Țara Românească și în Moldova - unde nu sunt decât ortodocși - decât în celelalte locuri, datorită libertății cultului”, vezi Holban, 1980, 267.

² Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel a notat că românii respectă sărbătorile după calendarul iulian („Paște, Crăciun, Rusaliile, în deosebi zilele sfinților”), vezi Holban, 1983, 354.

³ Holban, 1973, 343.

⁴ *Ibidem*, 342.

referitoare la apicultură, preocupare bine reprezentată la nivelul societății românești. Pentru a obține o calitate superioară a mierii și cerei de albine, respectarea timpului pentru scoaterea albinelor era esențială, românii considerând că acesta era după jumătatea lui martie, „dar să nu fie o duminică”; pe la sărbătoarea Înălțarea Domnului încep să se nască noile albine”⁵. Implicit, sărbătorile marcau și oprirea activităților productive, moment care coincidea cu începutul slujbei religioase, la desfășurarea căreia era chemată comunitatea, și care era anunțat de biserică prin tragerea clopotului (clopotul cel mare era folosit la marile sărbători, așa cum a consemnat Paul de Alep⁶) și baterea toacei (de două ori mai mult în ziua Paștelui, după menționarea lui Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel⁷).

Călătorii străini au fost interesați și de desfășurarea evenimentelor publice, organizate cu prilejul sărbătorilor religioase (procesioni, târguri și iarmaroace⁸ etc.). Petru Bogdan Baksic a relatat că, în cinstea zilei Sfântului Ilie (20 iulie) se organiza bâlciul cel mare, care putea ține chiar o lună⁹. De Rusalii, la Suceava, atunci când se cinstea și Sfântul Ioan (Cel Nou), Niccolo Barsi a notat că sărbătoarea a ținut 8 zile, fiind ținut și un iarmaroc (în care se desfășurau activități distractive și comerciale), dar și un praznic. Asemenea activități puteau contribui la formarea sentimentului de apartenență comunitară, la dezvoltarea a ceea ce va numi recent *localism*. Posibil că sucevenii au trăit un astfel de sentiment, mai ales că în această zi era venerat „un călugăr martir” ale cărui moaște se păstrau aici. De aceea, după cum a notat un anonim catolic italian în *Scurtă relatare despre bisericile din Moldova* (1606), locuitorii orașului Suceava îi sărbătoresc ziua „cu mare solemnitate și mulțime de oameni”¹⁰.

Desigur, au existat și menționări, care, plecând de la aceste semnificații ale sărbătorii religioase au prezentat o imagine prea puțin evlavioasă sau deloc onorantă a modului de a o celebra. „Felul” românilor de a ține sărbătorile, după cum a menționat Marco Bandini în *Însemnare despre lucrurile din Moldova* (1647), „este de a se abține de la muncă și

⁵ Holban, 1983, 370.

⁶ Holban, 1976, 104.

⁷ Holban, 1983, 354.

⁸ Paul de Alep a notat despre procesiunile din Duminica Floriilor, Buna Vestire, Joia, Duminica, Lunea, Marțea Paștelui, desfășurate la Câmpulung, vezi Holban, 1976, 260.

⁹ Holban, 1973, 211.

¹⁰ Holban, 1972, 336-337.

de a se deda plăcerilor, petrecând ziua cu băutură, cu mese și cu joc¹¹. Și, deși sunt împovărați de dările cele mai mari, totuși ei întâmpină zilele de sărbătoare cu cea mai mare bucurie, încât s-ar părea ca nu simt de loc starea lor nenorocită¹². Reținem că aceste menționări proveneau îndeosebi de la cei formați în mediul catolic și cel protestant, mult mai auster.

Aceiași obicei de a petrece în ospete zilele de sărbătoare a fost prezent și în familiile domnești și boierești, deși accentul cădea pe elementele ritualice cu conotație socială. Un exemplu era oferit de consumarea vinului, moment care a determinat respectarea anumitor coduri sociale, alături de săvârșirea de gesturi religioase. Anton Maria del Chiaro a notat că mesenii, „dacă e zi de sărbătoare, obișnuiesc să-și ureze unul altuia sănătate și pentru la anul, iar stăpânul casei, după ce-și face cruce, repeta urarea, când bea primul pahar cu vin (...) paharul trece din mână în mână (...) un singur pahar e folosit de toți”. Folosirea unui singur pahar pentru toți mesenii invitați la ospățul boieresc a fost repede taxat ca o „apucătură” cu care, „cu greu se poate deprinde un străin învățat cu obiceiurile civilizate din părțile noastre”¹³, deși, în reprezentarea scenei *Cinei celei de Taină*, apostolii beau din același pocal vinul, simbol al sângelui Mântuitorului. Mai pitorești sunt însemnările consilierului secret al regelui Suediei, Paul Strassburg, aflat la ospățul organizat în cinstea sa (1632) de către domnul Matei Basarab: marii dregători și boierii Țării Românești, prezenți la ospăț, „îngenuncheau pe rând și astfel goleau paharele în genunchi”, de câte ori beau, închinau paharele „pentru sănătatea și propășirea domnului lor, după îndatorirea lor”¹⁴.

Un alt aspect despre care au relatat călătorii străini a fost reprezentat de cadrul special pregătit pentru celebrarea acestor zile, devenit asemeni unui spectacol. Spre exemplu, la săvârșirea liturghiei de Bobotează și de Paște, participanții au venit în număr impresionant, astfel că, în curtea palatului, „dacă ai fi aruncat un bob de mei, nu ar fi căzut pe pământ, ci pe oameni”, după cum a notat Paul de Alep¹⁵. Se întâmpla, a menționat De La Croix, ca armata să încercuiască „scena” pentru a împiedica poporul „care vine în număr mare să vadă ceremonia, să

¹¹ Cântecele și hora cu strigături sunt astăzi explicate prin prisma funcției de terapie socială, prin care s-ar fi asigurat menținerea unui tonus psihic optimist în lumea satului românesc, vezi, Rudică, Costea, 2003, 24.

¹² Holban, 1973, 343.

¹³ Holban, 1983, 378.

¹⁴ Holban, 1973, 65.

¹⁵ Holban 1976, 115.

stânjenească asistență”¹⁶. De aceea, posibil, Paul de Alep a notat impresionat că „măreția, solemnitatea și bucuria publică pe care le-am văzut manifestându-se de Bobotează la români nu le-am văzut nici auzit nicăieri, nici chiar la regii creștini”¹⁷.

În Țările Române, marile sărbători creștine (Crăciun, Bobotează, Paște) s-au desfășurat întotdeauna public; la celebrarea lor a participat întreaga comunitate, străinii fiind și ei invitați sau acceptați să asiste la ele, ei înșiși fiind doritori să nu piardă astfel de momente, după cum a recunoscut Marco Bandini: „Nu vrem să lipsim (...) să oferim ceva văzului și auzului”¹⁸. De obicei, în asemenea momente se adunau, în așteptarea actelor de milostenie și nevoiașii, călugării și cerșetorii. La acest obicei al milosteniilor de sărbători au fost obligați să apeleze doi pelerini ruși, ieromonahi din Novgorod –Severski, Macarie și Silvestru, care, îndreptându-se spre Locurile Sfinte au trecut prin Moldova în anul 1704. La Ismail, ei au fost opriți de turci pentru neplata taxei de trecere. Pentru procurarea sumei necesare, turcii le-au recomandat călugărilor să meargă „prin biserici creștine”, fiind a doua zi o „mare sărbătoare”, să ceară „milostenie, cât ne trebuie nouă și dați-ne”.

Un alt aspect la care au făcut referire mai ales diplomații, misionarii și reprezentanții altor confesiuni era legat de obiceiurile românilor practicate în timpul celebrării marilor zile creștine, interpretate deseori ca superstiții sau dovezi de ignoranță în domeniul creștinismului. Asupra acestui aspect am făcut deja referire și vom continua să o facem și mai departe.

Conform imaginilor prezentate de acești călători, a existat un tipar al desfășurării marilor sărbători, pe care încercăm să-l redăm mai jos. Marile sărbători încep cu o zi înainte (ajunul sărbătorii) și se pot prelungi și după zilele închinare celebrării lor, în funcție de semnificația pe care acestea o au în viața creștină. Ajunul unei sărbători a fost tot atât de bine cinstit de Biserică, precum sărbătoarea însăși, fapt ce poate fi exemplificat cu descrierile lui Paul de Alep. În ajunul unei sărbători creștine renumite sau înainte de „dezlegare”¹⁹ se oficia slujba, „cu mare solemnitate”, după ce a fost anunțată începerea ei prin tragerea clopotului. Pentru acest eveniment, „biserica a fost împodobită” „cu flori și cu busuic”, iar participanții, ierarhi și mireni, „s-au îmbrăcat de sărbătoare”, cu cele mai bune și scumpe veșminte. Pe un tetrapod, în mijlocul bisericii era așezată

¹⁶Holban, 1980.

¹⁷ Holban, 1976, 115.

¹⁸Holban, 1973, 335.

¹⁹ Holban, 1976, p. 104.

icoana sfântului a cărui zi urma să fie prăznuită. Ea era sărutată de ierarh în timpul slujbei, apoi i se vor închina, pe rând, și mireni. În desfășurarea acestei slujbei erau rezervate „cântăreților” mireni unele momente în care interveneau, completând rugăciunile și citirile preoților²⁰.

Grandoarea sărbătorii sporea și datorită prezenței obiectelor liturgice prețioase, implicate în ritual și a gesturilor ierarhilor care îl oficiau, îmbrăcați în „odăjdii strălucitoare”. Pe acestea, Marco Bandini le-a enumerat riguros în anul 1647: o masă (altar) cu un bazin de argint aurit, șase sfeșnice de argint, iar pe al șaptelea, mai lung, îl ținea lângă masă un tânăr al domnului, un scaun scund cu o pernă de pânză de in pentru ca să se pună acolo cărțile bisericești, o cadă plină cu apa ce trebuia sfințită, înconjurată de 15 candelabre de lemn cu picior înalt; mitropolitul purta pe cap „o coroană ducală toată din aur lucitor, cu pietre scumpe”, „o cruce de o palmă și jumătate făcută cu o iscusință minunată din safir verde, cu aur fin pe margine”²¹.

Interesul călătorilor străini a fost reținut cel mai mult de Bobotează, de aceea vom insista și noi mai mult asupra ei. De regulă, ceremonialul se desfășura în curtea bisericii, fiind urmat de o procesiune impozantă. Venirea domnului la slujbă s-a făcut cu mare alai, asemănător unei procesiuni: „toate căpeteniile clerului și preoții în odăjdiile lor și cu crucile au venit la curtea palatului unde au format un cerc mare”; apoi, patriarhul și domnul au mers împreună, ocupând locurile dinainte stabilite conform importanței sociale a participanților²². Înainte de a începe slujba, „s-au adus legături mari de lumânări, pe care le-au împărțit celor de față”²³. Mitropolitul a început slujba cu cadelnițarea domnului și a familiei sale, gest urmat de alți 3 vlădici, în timp ce „cantorii sau cântăreții schismatici psalmodiau ceva pe nas pe grecește și slavonește”. Evanghelia a fost „cântată pe grecește amestecată cu unele răspunsuri”, iar „binecuvântarea apei fiind săvârșită asupra unui vas de argint”, cu rugăciuni și tămâieri, „urmată de bubuitul tunurilor și de uralele tuturor oamenilor din toate stările, pe lângă zgomotul bombardelor și modulația veselă a tuturor instrumentelor”. Domnul a fost primul stropit cu apa sfințită, mitropolitul folosind „un sfistoc făcut din argint aurit, care se arăta a fi cu găuri și tuburi pe dinăuntru pentru a conține apa”. Au urmat ceilalți participanți la slujbă, după ce veneau să sărute crucea și să primească binecuvântarea”. La terminarea ceremoniei au fost stropiți cu

²⁰ *Ibidem*, 97.

²¹ Holban, 1973, 339.

²² Holban, 1976, 161.

²³ *Ibidem*, 116.

apă sfințită 24 cai²⁴, „în sunetul și bătaia tobelor și tamburinelor”. În timp ce vlădiciei și mitropolitul se îndreptau spre palat, fiind poftiți de domn la ospăț, „ceialți monahi și popi au plecat acasă în dezordine și fără nici o rânduială (...) iar cei 3 magi îmbrăcați cu haină nouă din partea domnului și cu chipul Născătoarei de Dumnezeu” împreună cu episcopul și preoții catolici prezenți la ceremonial au continuat procesiunea, cântând împreună pe românește și pe latinește”. O altă descriere a fost făcută de Marco Bandini, insistând asupra butaforiei, impresionantă prin splendoarea ei. Reprezentând taina sărbătorii, la procesiunea pornită de la parohie erau prezenți 12 copii îmbrăcați ca îngeri, precedând corul preoților, 3 regi încoronați și „2 copii cu fața delicată care purtau soarele și luna taiate din lemn în felul acesta. Erau aplicate pe fața lor”²⁵.

Chiar dacă nu a fost însoțită de o procesiune publică, celebrarea Sfântului Nicolae nu a fost lipsită de importanța de care s-a bucurat prăznuirea Bobotezei, după cum se desprinde din relatările lui Paul de Alep²⁶. Și ziua de Paște a fost celebrată cu o mare solemnitate: „domnul se scoală cu 3 ore înainte de a se face ziuă”, se îmbracă în haine scumpe, la fel și boierii care „își pun caftane de brocart de aur primite de la domn în acea zi”, iar ceilalți, după însemnătatea lor socială, cu haine noi. Alaiul, impresionant, se deplasa spre Mitropolie „în sunet de trâmbițe și tobe”, unde se oficia slujba. Ritualul continua în „piața Mitropoliei, în mijlocul căreia se afla un altar foarte frumos împobobit și 2 tronuri, unul pentru domn și doamnă și altul mai departe pentru mitropolit”. Ceialți participanți au fost rânduiți după rangul social în cinci rânduri („marii dregători ai justiției”, „dregătorii militari”, „nobilii”, „negustorii” și „ostașii”), după care „vine mulțimea poporului”. În acest timp, „preoții cântă și intonează un verset *Hristos anesti*”. Întâlnirea dintre domn și mitropolit era plină de semnificații, colaborarea și starea de frăție dintre ei, fiind reconfirmată public cu ocazia mării sărbători creștine: „domnul pleacă de la locul său și mitropolitul îi iese înainte; ei se întâlnesc în dreptul altarului, se îmbrățișează, rostesc acele două cuvinte și-și dau unul altuia să-și sărute crucile mici pe care le țin în mână și care sunt bătute în pietre scumpe, pentru a se deosebi de ceialți de față, care nu au decât cruci de lemn sau de aramă”. După descărcarea armelor, domnul și mitropolitul se reîntorc la locurile lor, iar dregătorii, după rangul lor, merg

²⁴ Obiceiul a fost notat și de La Croix: înainte de a primi „mulțimea poporului” binecuvântarea cu apă sfințită, au trecut cailor, „cel dăruit de sultan”, „cei ai marilor dregători și ai boierilor”, vezi Holban, 1980, 263.

²⁵Holban, 1973, 335-336.

²⁶Holban, 1976, 107.

să le sărute mâna și pe aceea a doamnei („sărutul păcii”), spunând aceleași cuvinte. Acest obicei este respectat timp de 40 de zile de către toți grecii din Orient. Ceremonia continua cu un ospăț mare pe care domnul îl da pentru „căpeteniile clerului și ale boierilor”, unde se servea clerului (monahal) pește, iar celorlalti, „carne de tot felul”, așa cum menționase La Croix²⁷. Un astfel de ospăț, amintit de Paul de Alep a fost organizat de Matei Basarab și în ajunul Sfântului Ignatie, dinaintea sărbătorii Crăciunului²⁸.

Praznicul unui sfânt celebrat în biserică se continua cu sfințirea bucatelor aduse de mireni și împărțirea lor celor prezenți la slujbă²⁹. La sfârșitul slujbei, „tăvile încărcate cu fructe proaspete, pepeni, castraveți, prune, mere, pere și cireșe” au fost împărțite celor de față, potrivit datinii țării, la vremea poamelor”. Acest obicei a fost reluat și la alte sărbători, când, „tăvile încărcate cu multe poame” „au fost binecuvântate și împărțite celor de față, ca și busuiocul și florile așezate deasupra tăvilor, fără să punem la socoteala cele cu care fuseseră împodobite icoanele”³⁰. Despre acest gest, repetat „de zilele mari de sărbătoare”, a amintit cu ironie Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel: „își aduc mai toată mâncarea lor la biserică spre a fi sfințită și adesea sunt bisericile așa de pline de blude, că nici nu se poate trece din cauza lor, și aceasta are loc în partea de mijloc a bisericii”³¹. În același spirit a prezentat și alte practici religioase, pe care, firesc, le-a interpretat ca superstiții. Astfel, între Paște și Rusalii „ei merg în toate joile cu prapuri în procesiune la câmp și popa binecuvântează câmpul, ca să dea bucate bogate (...) dar ca să mai rostească și rugăciuni, în această materie, ei nu au nici o știință și nici o puțință și au dreptate polonii cu zicala lor: *poduri leșești, posturi nemțești si liturghii moldovenești, nu sunt decât sminteli*. De Paște, când se întâlnesc între ei se sărută rostind cuvintele Hristos a înviat (=Hristos s-a sculat din morți) și aceasta o țin întruna până la Înălțare și nu mai rostesc nici un cuvânt drept salutare sau când închina paharele (...) Hristos a înviat. Iar celălalt răspunde Adevărat a înviat! și ei mai dăruiesc ouă roșii și se stropesc bine cu apă în zilele de Paște și mai fac tot felul de pozne și caraghioslăcuri, ba chiar și arunca în zilele acelea pe popii lor în apă sau trebuie ca aceia să se răscumpere de la ei cu un ospăț bun”³².

²⁷Holban, 1980, 268.

²⁸Holban, 1976, 108.

²⁹ Putem considera acest moment ca fiind o formă de evidențiere a unui proces *sui-generis* de schimb între om și natură, vezi Golban, 1995, 9.

³⁰ Holban, 1976, 97.

³¹Holban, 1983, 354.

³²*Ibidem*.

În general, ceremonialul respecta tiparul creștin-ortodox, deși existau și mici deosebiri, considerate *obiceiuri locale*. Spre exemplu, Paul de Alep a constatat că de sărbătoarea Înălțării Sfintei Cruci, „la utrenie nu s-a făcut, ca la noi o procesiune în jurul crucii, ci preotul o purta pe o tăviță și a pus-o pe un tetrapod și toți au îngenunchiat în fața crucii potrivit ritualului duminicii ortodoxiei”³³. Și călătorul rus, Vasile Gagara, aflat în trecere prin Țara Românească și Moldova între 1637-1638 a participat la sărbătoarea Bobotezei, notând că mitropolitul Varlaam a slujit „cum se slujește acum la Moscova și a aruncat crucea în apă, dar ei se deosebesc de noi prin aceea că atunci când merg cu crucea, oștenii bat din tobe”³⁴.

Tot subsumată problemei reprezentate de particularizarea ritualului poate fi procesiunea legată de purtarea crucii de Bobotează, continuată fiind cu sfințirea apelor (simbolizată prin râul din apropiere) realizată prin scufundarea crucii în apă³⁵, după care urma botezul bebelușilor în apa înghețată³⁶. De La Croix i-a considerat orfani, căroră, în urma botezării lor, domnul le-a dat veșminte și bani³⁷. Un alt obicei, relatat de Paul de Alep, a fost ținut, de data aceasta în ajunul Crăciunului, și îndeplinit de preoții din orașe și de străini, copiii, școlari și dascăli, care adunați în cete cete purtau icoana prin oraș în tot timpul nopții, trecând pe la casele domnului, mitropolitului, dregătorilor și făcându-le urări de sărbătoare, „pentru a primi răsplată”. Au trecut și pe la patriarh și au cântat *Condacul de Crăciun (Fecioara astăzi)* „și alte cântece de Crăciun. El săruta icoanele și le dădea daruri. Ei plecau, dar veneau alții și aceasta (a ținut) de seara până dimineața. Lăutarii cei care cântau din tobe, fluiere, trâmbițe, au făcut tot așa; ei au cutreierat în cete toată noaptea din Ajunul Crăciunul și în noaptea următoare cu făclii, mergând la casele boierilor, la casa mitropolitului și patriarhului”³⁸.

Deseori, obiceiurile respectate la zile de mare sărbătoare au avut o semnificație mai mult socială decât religioasă. Despre un astfel de obicei a relatat De La Croix, pe care l-a considerat a fi specific Sărbătorii Bobotezei (dar și de Paște). Conform obiceiului, interpretat ca un străvechi obicei („bunele obiceiuri”) adoptat de toate popoarele, domnul în această zi împarte clerului și boierimii daruri³⁹, pentru ca ulterior, în

³³Holban, 1976, 97.

³⁴Holban, 1973, 148.

³⁵Holban, 1976, 116.

³⁶*Ibidem*, 117, 161.

³⁷Holban, 1973, 263.

³⁸Holban, 1976, 109.

³⁹Holban, 1973, 267.

timpul divanului, toți boierii și dregătorii veneau să i se închine și să-i aducă daruri”⁴⁰.

Un alt obicei a fost ținut în ajunul sărbătorii Anului Nou, după relatarea lui Paul de Alep. Atunci, toți boierii țării, ispravnicii, pârcălabii sau subașii și toți dregătorii Divanului erau invitați să ospăteze cu domnul și să depună, înainte de a pleca, insignele dregătoriilor lor. Domnul, chiar în noaptea aceea trimitea „insigna cu un veșmânt” celui numit, iar celui destituit nu îi trimitea nimic⁴¹, semn că acest fusese înlocuit.

În ziua Anului Nou, „toți vin atunci la biserică, dimineața, potrivit obiceiurilor lor”, urmând gestul recunoașterii stăpânului țării și al supunerii în fața autorității lui: domnului lor „îi fac urări cu prilejul sărbătorii și îi sărută mâna dreaptă”. După liturghie, „ei slujesc la masă până seara, îmbrăcați în veșmintele lor de cinste”, iar a doua zi, „ei prânzesc la masa domnului, pe când alții servesc, potrivit obiceiului ca în tot cursul anului”. Acesta era și momentul când „ei îi trimit daruri domnului, fiecare după rangul lui, doamna le dă veșminte de cinste soțiilor și fiicelor (dregătorilor) iar ele în schimb le dau daruri”; și domnul împărțea veșminte. Cu prilejul hramului se fac rugăciuni pentru ctitori, a doua zi a sărbătorii, totodată pregătindu-se coliva, la praznicul domnesc fiind chemați atât cei bogați, cât și cei mulți, mai ales săracii, a consemnat Paul de Alep⁴². La un astfel de ospăț domnesc, desfășurat în ziua de Anul Nou, se respectau și alte obiceiuri, după cum a notat Anton-Maria del Chiaro, cel care a devenit și secretarul domnului muntean Constantin Brâncoveanu. La 1 ianuarie, de sărbătoarea Sfântul Vasile, se pare că, dacă vreunul din comeseni strănuta firesc la masă, acestuia i se aducea îndată un pahar de vin și o bucată de postav fin și una de atlas „ca să-și facă anterior și haină de desubt”. Dar dacă strănuta domnul, atunci marele vistier trebuia să dăruiască un brocart de aur pentru o haină. În aceeași zi, „o altă ceremonie foarte curioasă”, considerată și foarte amuzantă a fost împărțirea plăcintei cu răvaș („unuia îi cade vreun ban de aur, altuia vreun bilet, al cărui cuprins trebuie să fie citit cu glas tare”). Domnul se folosea de acest prilej „pentru a spune vreo vorbă de duh ca să sporească veselia”. Aceleași ceremonii se petrec și la masa doamnei, la care participau soțiile boierilor comeseni ai domnului. Astfel de momente s-au păstrat în secolul al XVIII-lea, după cum aflăm din *Condica lui Gheorgachi*: „după ce ieșea domnul cu toată curtea la biserică, la Sfânta Liturghie, se făcea ceremonie mare la spătărie și „șezându fiește-carele pe rânduiala sa, li să dă vutcă,

⁴⁰ *Ibidem*, 263.

⁴¹ Holban, 1976, 114.

⁴² *Ibidem*, 85, 169.

confeturi și cafea și îndată să face șinlâc de slobozirea a toate tunurile și începe și mehterhaneaua în meidanul curții din lăuntru”. Toți boierii prezenți mergeau de sărutau mâna domnului, după care toți slujitorii curții, cei ai marelui hatman și cei ai marelui agă veneau și, potrivit rânduielii, sărutau mâna și poala mantiei domnului, care porunca vistierului să le dea „obișnuitul bacșiș”⁴³.

Prezența domnului și a curții sale la marile sărbători religioase atrăgea un public numeros⁴⁴, fastul ceremoniilor, luxul și numărul participanților fiind, în egală măsură și expresie a Puterii⁴⁵, cu cât aceștia erau mai numeroși cu atât domnul era mai puternic. De aceea, marile sărbători religioase au constituit și forme de manifestare a puterii politice, ocazia impunerii imaginii domnului, a măreției domnești și a reconfirmării pretenției sale autocratice. În acest scop, evidențierea publică a importanței domnului a fost minuțios pregătită: începerea slujbei coincidea cu venirea domnului cu un mare alai la biserică, anunțată prin clopote, tobe și trâmbițe (asemănător unei procesiuni), domnul și familia ocupând locul principal în spațiul special pregătit pentru asemenea evenimente. Domnul saluta poporul participant și primea închinarea lui. În cadrul slujbei religioase, domnului i se rezervă săvârșirea anumitor gesturi, amintite detaliat de Paul de Alep: sărutarea marelui arhieru („sărutul împăcării”), închinarea în fața icoanei și a crucii, încuviințarea începerii slujbei, scurtarea sau încheierea ei, ascultarea *Axion*-ului în picioare lângă jilțul său, primirea anafurei, „potrivit datinei”⁴⁶. În timpul slujbei de Paște, domnul și mitropolitul se întâlnesc în dreptul altarului, se îmbrățișează, rostesc „Hristos a înviat”, își „dau unul altuia să-și sărute crucile mici pe care le țin în mână și care sunt bătute în pietre scumpe, pentru a se deosebi de ceilalți de față, care nu au decât cruci de lemn sau de aramă”. Acest gest se desfășoară concomitent cu descărcarea armelor ostașilor, după care domnul și mitropolitul se reîntorc la locurile lor, unde toți dregătorii merg după rangul lor să le sărute mâna și pe aceea a doamnei, spunând aceleași cuvinte, adică „ceea ce noi numim sărutul păcii”, a precizat De La Croix⁴⁷. Privilegiul primirii binecuvântării divine aparținea domnului, succedându-i, după importanța socială ceilalți participanți. La terminarea

⁴³ Gheorgachie, 1939, 285-286.

⁴⁴ Pall, 1975, 219.

⁴⁵ Iftimi, 2007, 44.

⁴⁶ Holban, 1976, 107.

⁴⁷ Holban, 1980, 263-264.

slujbei avea loc împărțea colivei domnești sau desfășurarea ospățului domnesc.

Fără îndoială, problema modului în care au înțeles călătorii străini trăirea sărbătorilor religioase de către români nu este nici pe departe epuizată, de altfel, rămâne un subiect cu ample și profunde valențe de analiză și interpretare. În demersul nostru nu am reușit să surprindem toate descrierile oferite de călătorii străini, situație care nici nu era cu putință, dacă ne referim la faptul că aceste relatări trebuie preluate cu rezerve, datorită subiectivismului pe care îl conțin, și contextualizate, pentru înțelegerea stării de spirit în care au fost ele scrise.

Selecția și ordonarea relatărilor au permis, în definitiv, formularea unor imagini și a unor explicații asociate acestora. Astfel, ajungem la concluzia că, de regulă, trăirea sărbătorilor în secolul XVII-XVIII s-a corelat cu cinstirea publică a sfinților, ceea ce a făcut ca accentul să cadă pe formele sale sociale de manifestare. Să nu uităm că, pentru societatea românească din acest timp istoric, modul de celebrare a marilor zile ale creștinismului a fost esențial, deoarece gesturile, atitudinile, contextul special pregătit, emoțiile și activitățile colective aveau menirea de a ajuta comunitatea să se definească religios și să se exprime în raport cu sine și cu ceilalți. Prin urmare, celebrarea unei astfel de zile a avut o dublă semnificație, socială și teologală, lecția de religie devenind de fapt o *lecție de educație pentru comunitate*⁴⁸.

Bibliografie

****Călători străini despre Țările Române*, vol. IV, îngrijit de M. Hollban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. București, 1972.

****Călători străini despre Țările Române*, vol. V îngrijit de M. Hollban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. București, 1973.

****Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, îngrijit de M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Mustafa Ali Mehmet. București, 1976.

⁴⁸ Deseori, necesitatea respectării sărbătorilor religioase a fost justificată prin nevoia de a ne colora intens existența, „care de multe ori poate fi mult prea ternă, prea monotona sau pur și simplu gri în gri”; importarea de la alte popoare și împământenirea sărbătorilor la noi contribuie prin „nota lor de exotism” la înfrumusețarea vieții, vezi Cristea, 007.

****Călători străini despre Țările Române*, vol. VII, îngrijit de M. Hollban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. București, 1980.

****Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, îngrijit de M. Hollban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. București, 1983.

Condica lui Gheorgachi: Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachie, 1762, studiu și text de Dan Simionescu. București: Fundația Regelui Carol I, 1939.

Cristea, J., M. *Sărbători, tradiții, ritualuri, mituri*. București: Oscar Print, 2007.

Golban, V. *Dimensiunea etico-estetică a sărbătorii. Frumusețea sărbătorii*. Piatra Neamț: Panteon, 1995.

Iftimi, S. „Ceremoniile Curții domnești. La Crăciun. Anul Nou și Bobotează (secolele XVII-XIX). În: *Spectacolul public între tradiție și modernitate. Sărbători, ceremonialuri, pelerinaje și suplicii*, coord. Constanța Vintilă-Ghițulescu și Măria Pakucs Willcocks. București: Institutul Cultural Român, 2007, p. 43-78.

Pall, Fr. „O vizită în Țara Românească în anul 1644 (relatare inedită a lui Bakšić). În: *SMIM*, VIII 1975.

Rudică, T.; Costea, D. *Aspecte psihologice în mituri, legende și credințe populare*. Iași: Polirom, 2003.